

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/45/89-94>

Laləzar Cəfərova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Şəki filialı

<https://orcid.org/0009-0005-7939-2899>

lale_psixoloq@mail.ru

Məktəbəqədər inklüziv müəssisələrdə loqopedik işin təşkili formaları

Xülasə

Məqalədə məktəbəqədər inklüziv müəssisələrdə loqopedik işin təşkili formaları təhlil edilir. Inklüziv sözünün mənası “daxil olma, iştirak” deməkdir. Yəni, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar xüsusi təhsilə ehtiyacı olmayan həmyaşıdlar qrupunun tamhüquqlu üzvü olurlar.

Bu zaman tərbiyəçilər və məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin rəhbərliyinin qarşısında sağlamlıq imkanları məhdud uşağın inkişafı üçün şərait yaratmaq vəzifəsi durur. Bu şərtlərə əlilliyi olan uşaqlarla işləmək üçün xüsusi avadanlıq, tədris vəsaitləri və inkişaf, ixtisaslaşmış mütəxəssislərin olması, həmçinin qrupda əlverişli atmosfer daxildir. Azərbaycanda inklüziv bağçalar müxtəlif qabiliyyətləri olan uşaqların bir arada təhsil almasını təmin edən müəssisələrdir. Bu bağçalar uşaqların sosial bacarıqlarını, akademik biliklərini və emosional inkişafını dəstəkləyən mühitlər yaradır. Azərbaycanda inklüziv bağçaların yaranması və inkişaf etdirilməsi, sosial ədalət və bərabərlik prinsipinə uyğun olaraq, fərqli ehtiyacı olan uşaqlara daha yaxşı imkanlar yaratmağa yönəlmiş bir addımdır. Hökumət və qeyri-hökumət təşkilatları, inklüziv təhsilin təşviqi və inkişafı üçün müxtəlif layihələr həyata keçirir. Bununla yanaşı, bu mövzuda maarifləndirmə tədbirləri də təşkil edilir ki, valideynlər və cəmiyyət bu sahə üzrə daha çox məlumat əldə etsinlər.

Açar sözlər: *məktəbəqədər inklüziv uşaq müəssisələri, inklüziv təhsil prinsipləri, loqopedik iş, praktiki və vizual üsullar, modelləşdirmə, frontal loqopedik seanslar*

Laləzar Jafarova

Shaki Branch of Azerbaijan State Pedagogical University

<https://orcid.org/0009-0005-7939-2899>

lale_psixoloq@mail.ru

Forms of Organization of Speech Therapy Work in Inclusive Preschool Institutions

Abstract

The article discusses the forms of speech therapy work in inclusive preschool institutions. The meaning of the word inclusive is “inclusion, participation”. That is, children with disabilities become full-fledged members of a peer group that does not need special education.

In this case, educators and the management of preschool educational institutions are faced with the task of creating conditions for the development of a child with disabilities. These conditions include special equipment, teaching aids and developments for working with children with disabilities, the presence of specialized specialists, as well as a favorable atmosphere in the group. Inclusive kindergartens in Azerbaijan are institutions that provide joint education of children with different abilities. These kindergartens create environments that support children's social skills, academic knowledge and emotional development. The establishment and development of inclusive kindergartens in Azerbaijan is a step aimed at creating better opportunities for children with different needs, in accordance with the principle of social justice and equality. The government and non-governmental organizations are implementing various projects to promote and develop inclusive education. In addition, awareness-raising events are also organized on this topic so that parents and society can learn more about it.

Keywords: *inclusive preschool children's institutions, principles of inclusive education, speech therapy, practical and visual methods, modeling, frontal speech therapy sessions*

Giriş

Inklüziv təhsil formasının həyata keçirilməsi üçün məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin rəhbərliyi və tərbiyəçiləri üçün bir sıra xüsusiyyətlərə sahib olmaları vacibdir:

- ✓ inkişaf qüsuru olan uşaqlarla işləməyə psixoloji cəhətdən hazır olmaq;
- ✓ daxil olma prinsiplərini və məqsədlərini başa düşmək;
- ✓ xüsusi texnikaya sahib olmaq;
- ✓ repetitorlar, xüsusi təhsil müəllimləri, loqopedlər, psixoloqlar və sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarla işləyən digər mütəxəssislərlə əməkdaşlıq etmək;
- ✓ maneəsiz mühit yaratmaq (rampalar, qaldırıcı qurğular, ziddiyyətli işarələr və s.);
- ✓ ixtisasları artırmaq və bilikləri yeniləmək.

Inklüziv məktəbəqədər təhsilin prinsipləri:

Bərabərlik prinsipi Bu fərz edir ki, uşaq bağçasında olan hər bir uşaq, sağlamlıq problemlərindən asılı olmayaraq, məktəbəqədər təhsil almaq üçün adətən inkişaf edən həmyaşıdları ilə bərabər hüquqlara malikdir.

Məsələn, bütün məktəbəqədər uşaqlar uşaq bağçasında istirahət, təhsil və idman fəaliyyətlərində iştirak etmək imkanına malik olmalıdırlar. Müəllimin buna mane olmaması və uşağın xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq prosesə qoşulmasına kömək etməsi vacibdir.

Əlçatanlıq prinsipi Əlilliyi olan uşaq fiziki maneələri olmayan uşaq bağçasına və ya qrupa daxil olmalı, orada rahat hərəkət etməli və özünü təhlükəsiz hiss etməlidir. Təhsil materialları da mövcud olmalıdır. Buna görə də məktəbəqədər təhsil müəssisələrində inklüziv təhsil müəllimləri uyğunlaşdırılmış təhsil proqramları hazırlayırlar.

Fərdiləşdirmə prinsipi Prinsip o deməkdir ki, qrupdakı hər bir uşaq xüsusi yanaşma tələb edir. Bu zaman məktəbəqədər uşağın təhsil ehtiyacları, onun qabiliyyətləri, maraqları, bacarıqları və s. nəzərə alınaraq, müəllim öyrədəcəyi, inkişaf etdirəcəyi və tərbiyə edəcəyi formaları, metodları və vasitələri seçir.

Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində inklüziv təhsilin vəzifələri:

- ✓ Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların və tipik şagirdlərin birgə təhsili;
- ✓ məktəbəqədər yaşlı uşaqların ümumi təhsilin birinci pilləsini almaq hüquqlarını həyata keçirir;
- ✓ şagirdlərin idrak, nitq, bədii, estetik, fiziki, sosial və şəxsi inkişafını təmin edir;
- ✓ uşaqların sağlamlığını qoruyur və möhkəmləndirir;
- ✓ qrupda və bütövlükdə uşaq bağçasında psixoloji cəhətdən əlverişli atmosfer yaradır;
- ✓ sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların öz yaşadlarının ətraf mühitinə erkən daxil edilməsinə sağlamlıq məhdudiyyətləri qoyulmadan kömək edir;
- ✓ təhsil prosesinin bütün iştirakçıları arasında əlilliyi olan şəxslərə qarşı tolerant münasibət formalaşdırır (Sekovets, 2005).

Tədqiqat

Məktəbəqədər inklüziv təhsilin müsbət və mənfi tərəfləri. Uşaq bağçasında inklüziv təhsil təkcə sağlamlıq imkanları məhdud olan şagirdlər üçün deyil, həm də məktəbəqədər təhsil komandası, valideynlər, müəllimlər və cəmiyyət üçün faydalıdır.

Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün bu, sosiallaşmağın təsirli yoludur. Cəmiyyətə nə qədər tez daxil olsalar, digər insanlarla ünsiyyət qurmağı bir o qədər tez və yaxşı öyrənəcəklər. Məktəbə girərkən sosial uyğunlaşma da kömək edəcək. Tələbələr xüsusi ehtiyacları olmayan həmyaşıdları ilə qarşılıqlı əlaqədə təcrübəyə malik olsalar, yeni şəraitə daha asan uyğunlaşacaqlar.

Xüsusi uşaqlarla eyni qrupda olan məktəbəqədər uşaqlar üçün bu təhsil forması empatiya, cəmiyyətin bütün üzvlərinə hörmət və kömək etmək istəyini inkişaf etdirməyə kömək edəcəkdir. Bütün bunlar gələcəkdə uşaq üçün faydalı olacaq - təhsildə, şəxsi həyatda və işdə (Nəsibullina; Zıkova; Meleşkina, 2014).

Uşaq bağçasında inklüziv təhsilin mənfəətləri də var. Çox vaxt onlar kifayət qədər maliyyə və stereotiplərlə əlaqələndirilir.

Əlilliyi olan məktəbəqədər uşaq üçün əlçatan maneəsiz bir mühit yaratmaq üçün çoxlu investisiya tələb olunacaq. Lakin dövlət bağçaları heç də həmişə kifayət qədər vəsait almır. Bundan əlavə, qrupda xüsusi uşaq görünməzdən əvvəl müəllim onunla işləmək üçün təlim keçməlidir və bu da ödəniş tələb edir.

Validəynlər və müəllimlər uşaqlar üçün qarışıq öyrənmənin əleyhinə ola bilərlər. Çox vaxt bu, bilik çatışmazlığı səbəbindən baş verir. 2021-ci ildə VTsIOM digər təşkilatlarla birlikdə sorğu keçirib ki, rusların yalnız 11%-i “inklüziv təhsil” terminini izah edə bilir, 59%-i ilk dəfə eşidir, 16%-i isə cavab verməkdə çətinlik çəkir. Buna görə də cəmiyyəti maarifləndirmək, uğurlu nümunələr təqdim etmək və inklüzivliyə dair tədqiqatları tətbiq etmək vacibdir.

Məktəbəqədər təhsil müəssisəsində inklüziv təhsil müəllimi üçün hansı bacarıq və keyfiyyətlərə ehtiyacı var:

- Müəllimin işini elə qurmaq lazımdır ki, bütün tələbələrin ehtiyaclarını ödəsin.
- Əvvəlcə uyğunlaşdırılmış tədris materiallarını seçməlisiniz. Məsələn, qrupda görmə qüsuru olan uşaq varsa, o zaman ona xüsusi toxunma işarələrindən istifadə etməklə öyrətmək olar.
- İkincisi, uyğun tədris və təlim üsullarını müəyyən etmək lazımdır. Məsələn, dayaq-hərəkət sistemi pozğunluğu olan uşaqlara dərslər keçərkən kobud motor bacarıqlarının inkişafına, ASP (autizm spektri pozğunluğu) olan şagirdlər üçün isə emosiyaların tanınması və məqbul ifadə olunmasına çox diqqət yetirmək lazımdır.
- Üçüncüsü, qrupda dəstək və qəbul atmosferi yaratmaq vacibdir. Hər bir uşaq, diaqnozun olub-olmamasından asılı olmayaraq, özünü rahat və təhlükəsiz hiss etməlidir. Müəllim uşaqlara hörmətli ünsiyyət qurmağa və ittihamların emosional vəziyyətinə nəzarət etməyə kömək etməlidir.

Müəllim aşağıdakı keyfiyyətlərə sahib olsa inklüziv təhsil prosesi daha səmərəli alınacaq:

- ✓ uşaqlara sevgi,
- ✓ mehribanlıq və həssaslıq,
- ✓ diqqətlilik,
- ✓ məsuliyyət,
- ✓ müsbət münasibət,
- ✓ səbir.

İnklüziv bağçaların əsas xüsusiyyətləri:

1. Fərdi Uşaq Qrupu: İnklüziv bağçalar, fərqli bacarıqlara, ehtiyaclara və mədəniyyətə malik uşaqları bir araya gətirir. Bu, uşaqların bir-birinin fərqliliklərini öyrənməsinə və qəbul etməsinə kömək edir.

2. Xüsusi Tədris Planları: İnklüziv bağçalar, xüsusi ehtiyacları olan uşaqlar üçün fərdi tədris planları hazırlayır. Bu planlar, uşaqların bacarıq səviyyələrini nəzərə alaraq hazırlanır.

3. Pedaqoji Kadrlar: İnklüziv bağçalarda çalışan müəllimlər, xüsusi ehtiyacı olan uşaqlarla işləmək üçün lazımi bilik və bacarıqlara malikdir. Onlar uşaqların inkişafını dəstəkləyəcək metod və strategiyalardan istifadə edirlər.

4. Dostluq Mühiti: İnklüziv bağçalar, uşaqlar arasında dostluq, əməkdaşlıq və dəstək mühitini yaradır, bu da onların sosial bacarıqlarını artırır.

5. Validəynlərin İştirakı: İnklüziv bağçalar, valideynləri davamlı olaraq prosesə cəlb edir, onlara övladlarının inkişafını izləmək və dəstəkləmək üçün resurslar təqdim edir.

Danışiq terapiyası pedaqoji prosesdir, onun əsas formaları təhsil, təlim, korreksiya, kompensasiya, uyğunlaşma və reabilitasiyadır. Danışiq terapiyası aşağıdakı təlim formalarında həyata keçirilir: frontal, alt qrup, dərslər, fərdi dərslər.

Təsir subyektin obyektə aktiv təsiridir, mütləq açıq və ya əks əlaqə ilə deyil. Danışiq terapiyası müxtəlif üsullardan istifadə etməklə həyata keçirilir: praktik, vizual, şifahi.

Müəyyən bir metodun seçimi və istifadəsi nitq pozğunluğunun təbiəti, loqopedik müdaxilənin məzmunu, məqsəd və vəzifələri, işin mərhələsi, uşağın yaş və fərdi psixoloji xüsusiyyətləri və s. Beləliklə, səs istehsalı mərhələsi praktiki və vizual üsulların üstünlük təşkil etməsi ilə xarakterizə

olunur; Avtomatlaşdırmada, xüsusən də ardıcıl nitqdə danışiq, təkrar danışiq, hekayə, yəni şifahi üsullardan geniş istifadə olunur (Utemisova, 2016).

Məktəbəqədər yaşda kəməlmə aradan qaldırılarkən, loqopedik işin effektivliyinə praktiki və vizual üsullarla nail olunur.

1. Loqopediyanın praktiki üsullarına məşqlər, oyunlar və modelləşdirmə daxildir.

Məşq uşağın praktiki və zehni olaraq təyin edilmiş hərəkətlərin təkrarlanmasıdır.

Oyun bir üsul olaraq, oyun fəaliyyətinin müxtəlif komponentlərinin digər üsullarla birləşməsinə əhatə edir: nümayiş, izahat, təlimat, suallar.

Modelləşdirmə nitq terapiyası metodu kimi, obyektlərin quruluşu, bu obyektlərin elementləri arasındakı əlaqələr və əlaqələr haqqında təsəvvürlərin formalaşdırılması üçün modellərin yaradılması və onlardan istifadə edilməsi prosesidir.

2. Vizual üsullar – bilik, bacarıq və bacarıqların mənimsənilməsinin həmin formalarıdır ki, onlar əsaslı şəkildə loqopediyanın tədrisində əyani vəsaitlərdən və texniki vasitələrdən tədris zamanı istifadə olunan fərdi nitq pozuntularına təsir göstərir.

Vizual üsullara müşahidə, çertyojlara, rəsmlərə, maketlərə baxmaq, video yazılara baxmaq, səs yazılarına qulaq asmaq, eləcə də bəzi hallarda müstəqil metodlar kimi çıxış edən nümunə tapşırığının, fəaliyyət metodunun göstərilməsi daxildir.

3. Loqoped işində şifahi üsullardan istifadənin xüsusiyyətləri uşaqların yaş xüsusiyyətləri, nitq qüsurunun strukturu və xarakteri, məqsədləri, vəzifələri və düzəldici müdaxilənin mərhələsi ilə müəyyən edilir. Məktəbəqədər uşaqlarla işləyərkən şifahi üsullar praktiki və vizual üsullarla birləşdirilir. Əsas şifahi üsullar hekayə, söhbət və oxumaqdır.

Hekayə təqdimatın təsviri olduğu tədris formasıdır.

Söhbət şifahi ünsiyyətə əsaslanan məlumat əldə etmək üsuludur.

Oxu mətni dərk etməyə yönəlmiş simvolların dekodlanmasının mürəkkəb koqnitiv prosesidir.

Uşağın fəaliyyətini qiymətləndirərkən onun yaşını və fərdi psixoloji xüsusiyyətlərini nəzərə almaq lazımdır. Özünə inamsız, utancaq və öz qüsurlarını kəskin dərk edən şəxsləri işlərinə qiymət verərkən pedaqoji taktika nümayiş etdirməyə daha tez-tez həvəsləndirmək lazımdır (Borisova, 2011).

Şagirdlərlə korreksiya və tərbiyə işinin aparıcı forması sinifdə tədrisdir. Danışiq terapiyası üç növ dərs təqdim edir:

- fərdi;
- frontal;
- mikroqrup

Frontal loqopedik seanslar qrupdakı şagirdlərin hamısı və ya əksəriyyəti üçün ən vacib olan nitqin inkişafı və onun çatışmazlıqlarının düzəldilməsi vəzifələrini uğurla həll edir. Bu fəaliyyət onların ümumi iş ritminə daxil olmaq, ümumi istiqamətlərə riayət etmək, ən yaxşı nitq nümunələrinə diqqət yetirmək bacarıqlarını inkişaf etdirir. Mobil mikroqruplardakı dərslər loqopedə öz məqsəd və məzmununu korreksiya tapşırıqlarına, nitq və tələbələrin fərdi tipoloji xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq fərqləndirməyə imkan verir. İlin əvvəlində səs istehsalına daha çox vaxt ayrıldıqda, adətən, az və ya çox oxşar səs qüsurları olan uşaqlar bir araya gətirilir. Fərdi loqopedik məşğələnin əsas məqsədi nitqin səs hissəsinin qüsurlarını və spesifik pozğunluqlarını aradan qaldırmaqdan ibarətdir ki, bunlar dislaliya, dizartriya, gizli dizartriya, rinolaliya kimi nitq pozğunluqlarının müxtəlif formaları üçün xarakterikdir. Məqsədə çatdıqdan sonra fonetikanın, lüğətin, qrammatikanın və nitqin əsas komponentlərinin interaktiv formalaşdırılmasını nəzərdə tutan sistemli yanaşma prinsipi həyata keçirilir.

Danışiq terapiyası müdaxilələri müxtəlif üsullarla, o cümlədən vizual, şifahi və praktiki şəkildə həyata keçirilir. Vizual metodlar nitqin məzmununu genişləndirməyə, şifahi metodlar vizual məlumatlara əsaslanmadan təkrar danışmağı, söhbəti, hekayəni öyrətməyə yönəldilmişdir. Praktik olanlar geniş məşqlər və oyunlardan istifadə edərək nitq bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün istifadə olunur. Oyun məktəbəqədər uşaqların əsas fəaliyyətidir və onun loqoped ilə dərslərə məcburi daxil edilməsi həm dil pozuntularının aradan qaldırılmasında, həm də idrak psixi proseslərin inkişafında açıq müsbət təsir göstərir. Praktiki metodlar hazırda geniş istifadə olunan modelləşdirmə metodlarına və dizayn metodlarına təsnif edilə bilər. Modelləşdirmə metodologiyası korreksiya və inkişaf

prosesinin təkmilləşdirilməsi üçün perspektivli sahələrdən biridir. Vizual modellərdən istifadə uşaqların zehni qabiliyyətlərini inkişaf etdirir. Vizual modelləşdirmə formalarını mənimsəmiş uşaq, əvəzedicilərdən və vizual modellərdən zehni olaraq istifadə etmək, onların köməyi ilə böyükklərin söylədiklərini təsvir etmək, öz hərəkətlərinin mümkün nəticələrini təxmin etmək imkanı əldə edir. Vizual modellərin tətbiqi korreksiyaya hazırlıq prosesində bacarıqların diqqətini artırmağa imkan verir.

Son zamanlar loqopedlər uşaqlarda olan pozuntuları düzəltmək üçün öz işlərində loqopedik nağıl adlanan üsuldan istifadə edirlər. Bu metodun məqsədi oyun fəaliyyəti vasitəsilə uşaqlarda nitq pozğunluqlarının erkən təzahürü üçün şərait yaratmaqdır. Loqo nağılları sayəsində uşaqların kommunikativ aspektinin loqopedik korreksiyası ilə bağlı aşağıdakı məsələləri həll etmək mümkündür:

- təlim prosesində əlverişli psixoloji mühit yaratmaq;
- nağıllarla ünsiyyət vasitəsilə uşağın emosional və duyğu sferasının genişləndirilməsi;
- dialoq və monoloq nitqini inkişaf etdirmək;
- uşaq yaradıcılığının oyun motivinin, onun bədii-estetik istiqamətinin səmərəliliyinin artırılması;
- uşaqlarda bədii dilə və folklora maraq oyatmaq;
- şəxsiyyətyönümlü əməkdaşlıq modeli əsasında loqoped və müəllimlər arasında uşaqlarla, eləcə də uşaqlar arasında əməkdaşlığı inkişaf etdirmək.

Nəticə

Sonda demək istərdim ki, qarşımıza qoyulan yeni vəzifələri həyata keçirmək üçün loqopedlər lazımı səviyyədə peşəkar səriştə və peşəkar bacarıqlara malik olmalıdırlar. Danışq terapevti uşaq bağçasında tərbiyə işinin təşkilində kifayət qədər geniş və müxtəlif rol oynayır: diaqnostik, profilaktik, düzəldici, pedaqoji, təşkilati, məsləhətçi, əlaqələndirici və nəzarət. Danışq terapevtinin səmərəli işi, yəni inklüziv rejimdə təhsilin son səmərəliliyi təkcə loqopeddən deyil, həm də məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin müəllim heyətindən, valideynlərdən, uşağa yaxın insanlardan və uşağın özündən asılıdır.

Nitqi qüsurlu uşaqlar üçün məktəbəqədər təhsil müəssisələri və loqopedik mərkəzlər fasiləsiz təhsilin birinci mərhələsidir və dövlət məktəbəqədər təhsil sisteminin tərkib hissəsidir. Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində korreksiyaedici loqopedik iş, nitqin zəif inkişafı və ikinci dərəcəli psixoloji kənara çıxmalar olan məktəbəqədər uşaqların tərbiyəsində və inkişafında onların aradan qaldırılmasında və kompensasiyasında aparıcı rol oynayır.

Ədəbiyyat

1. Borisova, E.A. (2011). *Məktəbəqədər uşaqlarla fərdi loqopedik seanslar*. Sfera.
2. Bachina, O.V., Samorodova, L.N. (2009). *Danışq qüsurlu uşağın ailəsi ilə loqoped arasında qarşılıqlı əlaqə*. TC Sfera.
3. Dokutoviç, V.V., Kylasova, L.E. (2013). *Məktəbəqədər təhsil müəssisəsinin loqopedik xidməti*.
4. Dyadunova, İ.A. (2007). Məktəbəqədər uşaqların sosiallaşması məsələsinə dair. *İbtidai məktəb*. № 10.
5. İvanova, İ.Y. (2005). *Məktəbəqədər yaşda nitq pozuntularının müəyyən edilməsi və aradan qaldırılması*.
6. Lukaşeviç, V.A. (2014). Müasir şəraitdə loqoped və ailə arasında əməkdaşlıq. *Müasir dünyada təhsil nəzəriyyəsi və təcrübəsi: V Beynəlxalq material. elmi konf.*
7. Sekovets, L.S., Arkti, M.(2005). Məktəbəqədər yaşlı uşaqlarda nitq pozğunluqlarının korreksiyası. *Proqram təminatı və metodiki təminatın təşkilati məsələləri*.Sfera.
8. Məktəbəqədər təhsil müəssisələri üçün "loqoped". (2005). *"Məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin idarə edilməsi" jurnalına əlavə*. Sfera.
9. Nəsimullina, A.D., Zıkova N.V., Meleşkina, M.S. (2014) Əqli geriliyi olan gənc yeniyetmələrdə sosial və gündəlik oriyentasiya bacarıqlarının formalaşmasında ailə təhsilinin rolu (Daun

- sindromlu uşaqları böyüdən ailələrin nümunəsindən istifadə etməklə) № 9 URL: <http://e-koncept.ru/2014/14251.htm>
10. Nəsibullina, A.D., Şaukənova E.Ş. (2016). Əlilliyi olan uşaqları olan ailələrə psixoloji və pedaqoji dəstək inklüziv təcrübənin müvafiq sahəsi kimi. *Inklüziv təhsilin nəzəriyyəsi və praktikasının aktual problemləri: Int. elmi-praktik konf.:* Qərbi Qazaxıstan Universitetinin nəşriyyatı.
 11. Tkacheva, V.V. (2007). *İnkişaf qüsuru olan uşağın ailəsi.* “Kitabsevər” nəşriyyatı.
 12. Volkova, L.S. (2003). *Nitq terapiyası.*
 13. Volkova, L.S., Şahovskaya, S.N. (2012). *Nitq terapiyası.*
 14. Volkova, L.S., Lalaeva R.I., Mastyukova E.M. (2006). *Danışiq terapiyası.*
 15. Zvereva, O.L. (2007). *Məktəbəqədər təhsil müəssisəsində müəllim və valideynlər arasında ünsiyyət.* Sfera.

Daxil oldu: 06.02.2025

Qəbul edildi: 19.05.2025